

Demokrat Parti ve Dönemi: Sol Tarihyazımında “Kayıp” Zamanın İzinde*

Sinan Yıldırım**

Çoğu zaman Demokrat Parti ve dönemi güncel meselelerle ilişkili politik veya sosyolojik bir makalenin uğrak yeri ya da belirtmeden geçilemeyecek bir eşik noktası olarak düşünülmektedir. Tam olarak “ne” olduğu tanımlanmamış, fakat önemli bir “geçiş” veya “uğrak” noktası olduğu kabul edildiği için bütüncül bir Türkiye analizi içerisinde belirtilmesi gereken bir dönemdir. Aslında üzerinde araştırma yapanlar için oldukça şanssız bir dönemdir. İki büyük çalkantılı ve sorunlu dönemin “arasında” kalmış, bir ölçüde de, bu arada kalmışlık yüzünden çok da fazla önemsenmemiş bir dönemdir. Tek partili dönemin devleti kuran ve günümüzde bile hâkimiyetini devam ettiren kavramsallaştırmaları ve kurumları yaratan politik ortamı ile 1960 ve 1970’lerin yoğunlaşan sınıfsal ve siyasal mücadeleleriyle biçimlenen çalkantılı ve hızlı yaşantısı arasında kalmıştır. Bu yüzden Türkiye tarihinde bir “geçiş” dönemi olarak tanımlanmaktadır. Sol açısından ise bu durum daha farklı sorunlara sahip bir tarih anlatısının da yaratılmasına yol açmıştır. Döneme ilişkin birçok çıkarım, genel geçer bilgi ve yerleşik yargılar üzerinden şekillenmiş, bu bilgi ve yargıların oluşum süreçleri ise çok fazla dikkate alınmamıştır.

Tarih söz konusu olduğunda belki de yapılan en büyük yanlışlardan birisi olgusal ve teorik gerçekleri birleştirmede, tarihsel hafızamızın ve bilgilerimizin oluşumunu belirleyen etkenleri göz önüne almamak olduğu söylenebilir. Olguculuk ve salt teorik bakış arasından yalnızca birini öne almadan tarihe bakabilmek belki de Marksist tarih yönteminin en önem verdiği unsurlardan biridir. Marksist geleneği, diyalektik olmasının yanında tarihsel bir materyalist bakışa yönelten de aslında bu ikilemin politik düzlemde aşılabilmesinin amaçlanması olmuştur. Fakat özellikle Türkiye tarihi değerlendirmelerinde, tarihsel materyalizm, belli bazı kalıplaştırılmış düşünceler ve teorik belirlenimin etkisinde kalarak göz ardı edilebilmektedir. Tarihsel materyalizm yalnızca teorik tartışmaların tarihsel temellerine göndermek yapmak olarak anlaşılmamalıdır. Burada asıl olan, teorik ve politik analizin her bir ögesinin tarihselliğini göz önüne almaktır. Tarihi, sınıf mücadelesinin bir alanı olarak tarif edip sınıfın veya mücadelenin tarihselliğini göz ardı etmek, Türkiye tarihi değerlendirmelerinde en çok karşımıza çıkan sorunlardan birisini oluşturmaktadır.

* Yazıyla ilgili eleştiri ve yorumları için Ali Ekber Doğan, Burak Gürel, Fuat Özdiç ve Hakan Koçak’a teşekkür ederim.

** İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi

Bu anlamda olguların ortaya koyduğu “gerçek”lerin teorik bakışımızı değiştirmesi ile teorik bakışın olguları yorumlaması arasında süre giden bir gerilimden bahsetmek mümkündür. Bu çalışmada olguların mı, yoksa teorinin mi önde gelmesi gerektiği yönündeki çok da verimli olmayan bir tartışmaya girilmeyecektir. Bununla birlikte, teorik sınırlandırmaların tarihselliğini değerlendirmeden tarihsel olguları tanımlama çabasının, aslında tarihsel olguların gerçekliğini ortaya koymaktan çok güncel politik ihtiyaçlara bir çözüm arayışının sonucunda gerçekleştiğini iddia etmek de çok yanlış olmayacaktır.

Demokrat Parti dönemi, sol tarihyazımının belki de en kısa ve hızlı geçilen bölümlerinden birisidir. 1946 sendikacılığı ve iki sosyalist partinin bu dönem içerisinde daha çok birbirleriyle rekabetleri üzerinden gelişen politik varlıklarını konu edinen yayımlar dışında¹, bu dönem hakkında, gerek işçi sınıfının tarihi gerekse de örgütsel tarih açısından, diğer dönemlerle karşılaştırıldığında bilgi birikimimiz oldukça sınırlıdır. Bu sınırlılığa bir de döneme ilişkin genel geçer ve klasikleşmiş açıklamaların hâkimiyeti eklendiğinde, örgütsel tarihyazımı dışında toplumsal hareketliliğe ilişkin ipuçlarını görmekte ve bu olayların etkilerini değerlendirmekte zorlanıyoruz. Bu çalışmada, bu dönemi değerlendirirken teorik olarak nerede yanlış yapıldığını tartışmaktan çok DP dönemi içerisinde gerçekleşen bazı örnek olaylar üzerinden, dönemin daha farklı bir düzlemde nasıl değerlendirilebileceğinin ipuçları sunulmaya çalışılacaktır.²

DP ve Sol

Dönem hakkındaki çalışmalarda, DP’nin sosyalistlere ya da sosyalist hareketin geneline olan bakışında yönelik çok büyük bir kafa karışıklığı görülmemektedir.

- 1 Bu dönemin ilk yıllarında kurulan iki sosyalist parti, TSEKP ve TSP arasında geçen tartışmalar için bkz.: (Karaca, 2008) ve (Topçuoğlu, 1976). Özellikle Emin Karaca’nın, Esat Adil Müstecablioğlu’nun hayatını konu alan çalışmasında her iki tarafın yayın organlarında yer alan sendikal ve politik örgütlenme tartışmalarının detaylı bir dökümü yer almaktadır.
- 2 Dönem hakkındaki kaynakların birçoğu, köylülerin veya işçilerin politik tercihlerine veya hareketliliklerine yönelik sundukları bilgiler açısından oldukça sınırlıdır. Burada örnek olarak sunulacak olan birkaç vakanın bilgisine bile tam olarak ulaşmak mümkün olmamıştır. Olayların içeriğini veya gerçekte ne olduğunu tam anlamıyla kavrayabilmek için gerekli olan bilgi ve belgelerin birçoğu elde edilememiştir. Bunun için gerekli olan jandarma, emniyet, istihbarat veya dava kayıtları cumhuriyet tarihinin bu dönemleri için araştırmacıların kullanımına sunulmamaktadır. Devlet arşivlerinde yer alan belgeler, köylülerin ve işçilerin siyasal iktidar ile kurdukları ilişkiye dair ipuçları verse bile doğrudan politik faaliyetleri hakkında elde edilebilecek bilgiler sınırlıdır. Örneğin arşivde bulunan bir belgede, 1948 yılı içinde Siirt postanesinden, el yazısıyla “Yaşasın Komünizm, Kahrolsun Cumhuriyet” yazılı mektupların gönderildiği bilgisi yer almaktadır. Fakat olayın ne olduğu veya soruşturma ve yakalandığı söylenen suçlular hakkında detaylar bulunmamaktadır (Siirt’te bazı makamlara [Yaşasın Komünizm, Kahrolsun Cumhuriyet] gibi gönderilen mektuplar hakkında yapılan takibat, 1948). Bunun için yukarıda bahsedilen diğer arşiv kaynaklarının içerdiği bilgiler önem kazanmaktadır. Dönem içerisinde yaşayan kimselerin yazdığı anılarda veya döneme odaklanan diğer çalışmalarda bile bu konular hakkında sınırlı değişimler dışında bir bilgi bulunmamaktadır. Örneğin aşağıda bahsedilecek olan Arslanköy olayında köylülerin avukatlığını üstlenecek olan Kenan Öner’in anılarında (Öner, 1948) bu konu hakkında bir bilgi yoktur. Öner’in anılarının yayınlanan bölümleri yalnızca DP’nin kuruluşu ve 1946 seçimleri sürecine odaklanmaktadır. Kitabın sonunda ise Öner, Arslanköy davasındaki işlerinin yoğunluğu sebebiyle anılarının devamını daha sonra yazacağını söylemektedir. Fakat kısa bir zaman sonra öleceği için devamı gelmeyecektir. Sol tarihin önemli şahsiyetlerinin anıları veya sol hareketin tarihini anlatan kaynaklarda da daha çok sol içindeki tartışmalar, DP dönemindeki tutuklamalar ve baskılar anlatılmış, fakat işçilerin veya köylülerin durumuna veya hareketle olan ilişkilerine pek değinilmemiştir. Örneğin zaman zaman gazetelerde yer alan gösteri veya grevler içerisinde bu kadroların etkisinin ne olduğu belirtilmemektedir. O yüzden bu çalışmada üzerinde durulacak vakalar, daha çok, dönemin yeniden tanımlanması ihtiyacını ortaya koyan ipuçları olarak anlaşılmalıdır.

İktidarı sırasında sistemli bir biçimde yürütülen anti-komünist politikalar, 1951 TKP Tevkifatı ve Nazım Hikmet’in vatandaşlıktan çıkartılmasına kadar varan çeşitli politikaların bizzat yürütücüsü DP olacaktır. Sol açısından asıl kafa karışıklığı 1946–1950 yılları arasındaki örgütlenme ve muhalefet sürecinde bir kısım solcularla girdiği işbirliğinin anlamını belirleme konusunda olacaktır. Bu dönemde DP’nin CHP karşısında kitlesel bir muhalefeti örgütlenme çabası, Mehmet Ali Aybar, Sabiha ve Zekeriya Sertel gibi soldan bazı kişileri de DP ile birlikte hareket etmeye yönlendirmiştir. 1946 seçimleri sürecinde legal düzeyde partileşme çabasında olan Dr. Şefik Hüsnü Değmer’in başında olduğu, Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (TSEKP), temel olarak CHP ile DP arasında temel bir fark görmediğinden seçimlerde boş oy kullanmayı savunmaktaydı. Fakat özellikle CHP’nin II. Dünya Savaşı yıllarında Nazi Almanyası ile ilişkilerini yakınlaştırması ve bunun bir sonucu olarak da ülke içinde anti-komünist/faşist eğilimlerin artmasına imkân tanınması, sosyalistler tarafından hiç hoş karşılanmamıştı. Bunun sonucunda sosyalistler, CHP’ye göre daha özgürlükçü olacağını düşündükleri DP’yi, en azından 1946 seçimlerinde, desteklemişlerdir. Hatta “halk hareketidir, kitle hareketidir” diyerek, içinde çalışma yürütmek isteyenler de çıkmıştır (Mumcu, 1993: 30). Bu süreç içerisinde solun çeşitli bileşenlerinin DP’yi oluşturacak kesimlerle bir işbirliği içerisine girmek isteği hatta bütün bu kesimlerin CHP’ye karşı “Demokrat Milli Birlik Cephesi” veya “İleri Demokratlar Cephesi” oluşturma çabası görülecektir (Demirel, 2007: 193; Gökmen, 2007: 396). Fakat tarihe Tan Olayı olarak geçecek olan Tan gazetesinin yağmalanması olaylarıyla bu ortak muhalefet cephesi bertaraf edilecektir (Gökmen, 2007: 398). Esat Adil Müstecablıoğlu’nun başında bulunduğu Türkiye Sosyalist Partisi (TSP)’nin, Müstecablıoğlu’nun kendisinin tanımladığı biçimiyle, “samimi surette antikomünist bir Sosyalist Partisi” (Gökmen, 2007: 405) olarak devam etmesi bile, ilerleyen yıllarda engellenecektir. Bu olaylar günümüzde, o dönemdeki solun DP’nin asıl yüzünü anlamadığı ve bu yüzden de aslında kendilerine karşı olan bir örgütlenmeyi büyütmede pay sahibi olduğu biçiminde yorumlanabilmektedir. Örneğin Yüksel Işık, “Sol Gösterip Sağ Vurmak” başlıklı gazete yazısında şunları söylemektedir:

Bugün sık sık Demokrat Parti’nin siyasal hayatımıza demokratik bir açılım getirdiğine vurgu yapılıyor. Halkın yokluktan, yoksulluktan, baskıdan bıktığı o dönemde, ülke solcularının düştüğü **hata**, nedense, son altmış yıllık tarihe de rengini vermiş bulunuyor. Kısacası, bundan altmış yıl önce 7 Ocak 1946’da kurulan DP’nin, siyasi tarihimizin sol gösterip sağ vuran ilk partisi olmaktan başka bir misyonu bulunmuyor; sonraki süreçler, sol gösterip sağ vurma konusunda DP’nin sonuncu olmadığını gösteriyor. (Işık, 07.01.2007). [vurgu bana ait]

Sosyalistlerin kendi örgütlenmelerini gerçekleştirmekte düştüğü başarısızlık, elbette ki, ne olduğu o zaman bile sol açısından belli olan bir partinin peşine takılmalarını meşru kılmaz. Zaten, DP’nin içine kendi amaçları doğrultusunda müdahale edebilmek adına giren bazı sosyalistler, ya kısa bir süre sonra ayrılacaklar

ya da, örneğin daha önce Marksist olarak tanınan Sıtkı Yırcalı³ gibi şahsiyetler, içine girdikleri yapıyı dönüştüremeyerek o yapının bir parçası haline gelip yok olacaktırlar (Mumcu, 1993: 30). Buradaki temel sorun, sosyalistlerin hem taktiksel hem de örgütsel başarısızlıklarının vurgulanmasında değil, DP ile solun ilişkisi noktasında hikâyenin bütününe yalnızca bu söylem üzerinden geliştirilmesidir. Burada da görüldüğü gibi, dönemin solcularının “hata” yaptıklarını söylemek bu dönemdeki ilişkileri ve dönemin genel yapısını anlamlandırmak için yeterli görülmemiştir. Aslında güncel politik saiklerle yapılan bu yorum, DP dönemindeki ilişkinin niteliğini analiz etmekten çok, günümüzün politik yönelimlerine ilişkin bir eleştiriyi dile getirmek adına kullanılmıştır. Bu yüzden de tarihsel bakış açısı olarak teleolojik bir içeriğe sahiptir. Aslında solun genelinde tarihe bu yönde bir bakışın hâkim olduğunu söylemek çok yanlış olmayacaktır. Bu durum tarihi, en modernist anlamda, “günümüzü açıklamak için bir araç” olarak kabul etmenin bir yansıması olarak da kabul edilebilir. Bu anlamda tarihe gönderme yapan bir anlatının tek başına tarihsel bir bakış açısı olmayacağını, sınıfların, yapıların ve kavramsallaştırmaların tarihselliği dikkate alınmadan tarihsel yaklaşıma sahip olunamayacağını söyleyebiliriz.

1946 yılında kısıtlı bir süre önlerinde bir alan açılmış olsa bile hemen ardından gelen baskılar sonucunda kendi örgütlenmelerini gerçekleştiremeyen sosyalistler, kitlesel dönüşüme etkide bulunabilecekleri bir yapının içerisine girmeye çalışmışlardır. Bunun ne kadar başarılıp başarısız olduğu ya da doğru olup olmadığı ayrı bir konudur. Fakat dönemin atmosferi buna izin vermiyordu. DP’nin örgütlenme sürecinde kitlelerle olan ilişkisinin tanımlanmasında aslında solun bu ilişkinin bir parçası olmuş olabileceği ihtimalini, yalnızca bir “hata” nitelemesiyle göz ardı etmemek gerekir. DP’nin içerisinde, özellikle muhalefet yıllarında, taşra örgütlenmesi içerisinde ya da işçilerin arasında, daha çok hak talep etme düzeyinde ortaya çıkan toplumsal hareketliği bu yola anlamlandırmak mümkün hale gelebilir. Taşra örgütleri içerisinde sol hareket ile bağlantıları olan kişilerin ne türden bir etkide bulunduğuna ilişkin çok net bilgiler bulunmamaktadır. Fakat özellikle muhalefet yıllarındaki mücadele sürecinde DP’den ayrılmış bazı kimselerin yazdığı broşürlerde bu kişilerin var olduklarına dair ipuçlarını görebilmek mümkündür. Örneğin, İzmir DP teşkilatından ayrılan Faik Şemseddin Benlioğlu ismini vermediği bir kişi hakkında şunları anlatmaktadır:

Bu adam işçidir; fakat azamet düşkünü ve haristir. [...] Beni işçinin yanlış yola sürüklendiğini söylemeğe mecbur eden bu işçidir. Ben bu işçi üzerinde günler ve haftalarca durdum, ne düşündüğünü ve ne yapmak istediğini tamamiyle anladım. İstanbuldan İzmir’e gönderilerek sendikacılık maskesiyle komünizmi teşkilâtlandırmak isteyen “Adam” ile İzmir Avcılar kulübünde görüşen bu şahıstır. Komünist ajanı ile görüştüğünden sonra, bu şahsın bana anlattıklarını hiç bir vakit unutamıyacağım; Bu şahsın anlattıklarına göre sendika hemen ku-

3 Sıtkı Yırcalı’nın DP Balıkesir teşkilatındaki faaliyetlerine de değinen bir broşür için bkz. (Akgün, 1950).

rulacak, evvelâ partili işçiler sendikalara kavuşacak, biraz sonra ücret zammı istenecek, patronlar kârsızlıktan bahisle zam vermedikleri takdirde hemen grev ilân edilecek. (Benlioğlu, 1947: 36).

DP dönemi hakkında solun bakışını özetleyen en kapsamlı çalışma Halil Berktaş’ın 1988 yılında *Tarih ve Toplum* dergisine yazdığı “Soldaki Tartışmalardan: DP Tarihine Bakışlar” isimli makalesidir. Berktaş bu çalışmada, temelde, kendi politik yöneliminin “doğruculuğunu” ve Doğu Perinçek’in “yerinde” saptamalarını yüceltmek amacını gütsede, solun çeşitli bileşenlerinin DP ve dönemine ilişkin yorumlamalarının bir dökümünü sunmaktadır. Makalede beş farklı yaklaşımın varlığından bahsedilmektedir. İlk olarak “darbeci perspektif” olarak tanımladığı Doğan Avcıoğlu veya sol-Kemalist “karşı-devrim” tezini incelemekte, ardından da bunun Marksist izdüşümü olarak tanımladığı Milli Demokratik Devrim (MDD) ve Hikmet Kıvılcımlı’nın yaklaşımlarını ortaya koymaktadır. Türkiye İşçi Partisi (TİP)’in parlamentarist bir sosyalist mücadele izlemesinden hareketle, DP’yi bir “halk devrimi” olarak görmesi ve parlamentarizmi yüceltmesi diğer bir sınıflandırma olarak yer almaktadır. Son iki sınıflandırmada ise, daha çok, kendisinin de içinde yer aldığı Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi’nin (TİİKP) 12 Mart döneminde hapisanede yazılan *Savunma*’sının olumlandığı söylenebilir. CHP ile DP arasında aslında hiçbir fark olmadığı üzerinden geliştirilen tutumun, bu dönemin önemli gelişmelere sahne olduğunu dile getirmek biçiminde değişmesini, “*Al birini vur diğerine tutumundan, 1946/1950’de Türkiye’nin bir ilerleme kaydettiğini daha iyi görmeye*” adıyla tanımlamak ve diğer bütün sınıflandırma türleriyle aslında iç içe geçen bir yaklaşımı sanki farklıymış gibi sunmaktadır. Yine de bütün eksiklikleri ve politik duruşunun yarattığı kargaşaya rağmen solda hâkim olan bütün anlayışları bir araya toplaması açısından önemli bir çalışmadır.

Buradan hareketle aslında sol içinde DP dönemine ilişkin üç temel yaklaşım olduğundan bahsedebiliriz. Bunlardan ilki, DP’yi, CHP dönemi “kazanımlarını” ortadan kaldırmaya çalışan bir “karşı-devrim”in öznesi olarak gören yaklaşımdır. Bugün de hâla sık sık ortaya çıkan bu söylem, CHP’yi, ilerici bir konumda tanımlayarak DP’nin ülkedeki gericielerin ortaklaştığı bir cephe yarattığını ileri sürmektedir (Akşın, 14 Mayıs 2000). DP dönemi uygulamalarının hiçbirisinin yalnızca DP döneminde başlamadığını söylemek bile bu bakışı yanlışlayabilmektedir aslında. Fakat asıl olarak bu görüşün en temel sorunu, “devrimci” veya “ilerici” olarak tanımladıkları unsurların tanımlanış biçimlerinden kaynaklanmaktadır. Sistemin özüne ilişkin çok büyük tartışmaların yaşanmadığı bu ayrım, gerçekte hangi tür kapitalizmin en “modernleştirici” olduğu konusunda bir kavga yaşanmaktadır. Bu durumu, aydınlanmacı bir evrenselcilikle biçimlendirilmiş kapitalizmin mi, yoksa gelenekselci ve yerel güçlere dayanan bir kapitalizmin mi tercih edilmesi gerektiğine ilişkin oluşan bir farklılık olarak tanımlayabiliriz. DP ve CHP arasındaki farklılaşmayı, uluslararası hegemonyanın değişen dengelerine göre konumlanabilen ve büyük ölçüde pragmatist bir yapıya sahip Türkiye’deki hâkim sınıfların çeşitli bi-

leşenlerinin kendisini en korunaklı hissedebileceği alanlarda var etmesinin politik biçimleri olarak görmek de mümkündür. Bu çerçevede düşünüldüğünde, “karşı-devrim” söyleminin sol ile çok da bağlantılı olmayan bir içeriği olduğu görülmektedir. 1960’ların politik atmosferinde solun bir unsuru olarak görülen bu yaklaşım, günümüzde artık giderek kendini sosyalizmden ayırıştırarak farklı bir yöne doğru evrilmiştir. Kitlesele mücadeleye yönelik algısını ve ilgisini kaybeden bu yaklaşım, elitizmi ve entelektüel despotizmi kitlesele politikaya tercih eder bir konuma gelmiştir. Bu durum aslında büyük oranda 27 Mayıs 1960 darbesinin yapıış biçimi ve amaçları sonrasında yerleşikleşen bir içeriğe sahiptir. Elitlerin ve akıl insanların yönetiminin, cahil ve her türden yönlendirmeye açık kitlelerin yönetiminden daha iyi olduğu hissi 1950’li yıllarda yaygınlaşmış ve 1960 darbesiyle de pekiştirilmiştir. Özellikle önceki dönemde rağbet gören elitlerin 1950’ler boyunca hor görülmesi, DP’nin sistemli bir biçimde anti-entelektüalizm yapması ve çoğunluğu oluşturan “cahil” köylülerin oylarıyla iktidara gelip bir türlü yerinden edilemeyen DP’nin politikalarına aydınların karşı koyamayışı bu kesimlerin parlamentarizme yönelik kuşkularını arttırmıştır (Karpas, 2004: 159, 160).

İkinci bakış ise, özellikle 1946–1950 dönemini “devrim”, “halk hareketi”, “kitlelerin ayaklanması” olarak gören yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre, CHP yönetimindeki tek parti döneminde ezilen, hor görülen ve çoğunlukla yok sayılan kitleler, tek ortak paydaları CHP’ye karşı olmaktan kaynaklı bir ittifakın sonucunda DP’nin iktidara getirilmesiyle sonuçlanacak bir “ayaklanma” gerçekleştirmişlerdir. Bu bakış zaman zaman DP’yi ve devamı olarak kabul edilen partileri destekleyen ve bilfiil içerisinde politika yapan kesimlerin söylemiyle de örtüşmektedir. Örneğin önde gelen DP yöneticilerinden Rıfki Salim Burçak, 14 Mayıs 1950 seçimlerinin 40. yılı sebebiyle düzenlenen sempozyumda şunları söylemektedir:

Celal Bayar, Fuat Köprülü, Adnan Menderes ve Refik Koraltan tarafından 7 Ocak 1946’da kurulan Demokrat Parti, kurulmasıyla birlikte çok hızlı bir gelişme kaydetti ve kısa sürede milletin güvenini sağlayarak, büyük bir halk hareketini oluşturdu. Bu, Milli Mücadele’den sonra görülen ilk büyük halk hareketiydi. (Demokratlar Kulübü, 1990: 9).

Sağın önde gelen isimlerinin yapmaya çalıştığı bu benzeştirme aslında karşı-devrim eleştirilerinin de önüne geçme çabasının bir yansımasıdır. Bu yolla hem devleti kuran mücadeleye atıfta bulunulmakta hem de asıl devrimcilerin kendilerinin olduğu dile getirilmekteydi. Bu söylem DP döneminde de sıkça tekrarlanmaktaydı. İstanbul’daki DP toplantılarında oldukça sık konuşma yapan İhsan Yurdoğlu da benzer kelimeleri, daha etkili ve “devrimci” bir biçimde kullanmaktadır:

Bütün milleti etrafına toplayan Demokrat Parti’nin davası bir parti davası değil; bütün Türk Milletinin müşterek hürriyet ve kurtuluş davasıdır. (...) Silahlı kuvvet hegemonyasına, mabudlaştırılmak istenen şöhetler propagandasına yaslanan bir zümre saltanatı yıkılıyor, yerine halk hakimiyetine dayanan yepyeni

bir sistem kuruluyor. Bu yeni sistemde halk artık köle; memleket çiftlik; iktidar ekmek veren efendi değildir. (...) Bu bakımdan Demokrat Parti’nin bugünkü mücadelesi, İstiklal Harbimizin iç safhasının devamından başka bir şey değildir. Dış düşmanlarını mağlup ederek harimi ismetinde yok eden bu millet, halk ve hürriyet düşmanlarını da er geç zararsız bir hale getirerek bertaraf edecektir. (Yurdoğlu, 1948: 4, 5).

DP, bu türden bir söylemi hem iktidarı hem muhalefeti döneminde sıklıkla tekrarlamıştır. Bu yolla kendi meşruiyetini sağlayarak, kitlelerin gözünde yürütülen mücadelenin temelini ve geleneğini ortaya koymaktadır.

Sol içerisinde, DP’nin iktidara geliş sürecini en açık bir biçimde “devrim” olarak tanımlayan ise Ömer Laçiner olmuştur. Yukarıdaki cümlelere benzer bir biçimde Laçiner, 1946–1950 süreci için şu tanımlamayı yapmaktadır:

Eğer her devrim bir sınıfı veya zümreyi karşısına alarak, onun statüsünü alaşağı etmek veya indirmek gibi olmazsa olmaz bir özellik taşıyorsa; 1946–50 CHP’nin temsil ettiği “devletlü” zümresini, bu zümre’ye dayanan mütegalibe ve büyük servet, imtiyaz sahibi kesimleri gerileteceğini açıkça ilân eden kimliğiyle bu özelliğe sahip denilebilir. (Laçiner, 2002: 12).

Yurdoğlu ile benzer bir dili konuşan Laçiner, elitler arasındaki mücadelenin “devrim” olarak tanımlanabileceği gibi bir yanıla düşmektedir. Burada söylemsel düzeyde tanımlanan mücadelenin gerçekte yapılmış gibi gösterilmesinden kaynaklı bir yanılsama olduğu söylenebilir. Mücadelenin kendisi bazı sonuçlar doğurmakla beraber, daha çok DP’nin hegemonyası altına aldığı kitleleri kendi istekleri doğrultusunda sonuçlar verecek biçimde yönlendirmesi söz konusudur. Fakat burada eksik olan, ileride üzerinde durulacağı gibi, söylemden çok söylemin kitleler üzerinde bıraktığı etki ve gelecekteki sonuçlarının değerlendirmeye dâhil edilmemesidir. Yurdoğlu’nun seslendiği kitle üzerinde, DP eliyle olmasa da DP yüzünden dönüştürücü bir etki yaşanmıştır; ve zaten bu süreçte en önemli unsuru da bu oluşturmaktadır.

Üçüncü bakış açısı ise aslında solun bütün bileşenleri açısından kabul görmektedir. DP’nin iktidara gelişinin sınıfsal veya yapısal olarak ne anlam içerdiğine ilişkin tanımlamalar bütününden oluşan bir yaklaşım olarak tanımlanabilir. Temelde, önceki dönemdeki sınıfsal ittifakın, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde dünya kapitalist sisteminde yer alan dönüşüme paralel olarak, bozulmasıyla yeni bir ittifakın kurulması vurgusunu içermektedir. Özellikle 1960 ve 1970’lerin politik ortamında dile getirilen bu düşünce, burjuvazinin çeşitli bileşenlerinin politik olarak ayrışmalarına vurgu yapmaktadır. Savaş sonrası koşulların yarattığı rüzgârı arkasına alarak, tek parti dönemindeki kitlelerin genel hoşnutsuzluğunu yönlendirme başarısı gösteren bu yeni ittifak 1950’de de iktidarı ele geçirecektir.

Bu anlatıda, yapılan vurgular genelde DP’nin sınıfsal olarak nerede konumlandığı ve CHP ile ayrılmasının ardında yatan asıl çıkar ilişkisinin nerede bulunabi-

leceği üzerinedir. Ardından da uluslararası sistemde ABD'nin yükselen hegemonik konumu ile DP'nin yükselişinin ilişkisi kurularak, ülkede, özellikle tarımsal yapılarda, ABD merkezli planlamacıların yürüttüğü çalışmalar eliyle yaşanan dönüşüm ve kapitalizmin yayılmasının aşamaları gösterilmektedir. Türkiye'nin az gelişmişliğinin ve uluslararası kapitalist sistemle olan bağımlılık ilişkilerinin niteliğinin analiz edilmesi bu yaklaşımın temel unsurlarındandır. Bu yaklaşımda dönemi açıklamak için bazı kilit kavramsallaştırmalar kullanılmakta ve bu açıklamalar asıl olarak DP döneminin "ruhunu" bize sunmaktadır. Marshall Planı, Truman Doktrini, küçük Amerika olma hayali, anti-komünizm ve toprak ağası anahtar kelimeleri bu dönemi açıklayabilmek için yeterli kabul edilmiştir. İlk yaklaşımda olduğu gibi bir karşı-devrim çizilmese bile, "emperyalizmle bağımlı bir ilişki" kuran DP yönetimi, bir anlamda önceki dönemin "bağımsızlıkçı" çizgisinden de uzaklaşmıştır (bkz. özellikle Yerasimos, 1989: 164-167). Çok açık olmasa bile bu yaklaşım, DP öncesi dönemi birçok bakımdan, sonrasına göre olumlamaktadır. Onun için bütün yaklaşımlarda ortak bir payda olarak kolayca yer alabilmektedir. Sol-Kemalist bir yaklaşım da benzer tanımlamaları hiçbir itiraz olmadan kabul edebilir ve yine "devrim" olarak tanımlayan bakışın sol versiyonunun da buna bir itirazı olacağını zannetmiyorum. Bu son yaklaşım solun bütün bileşenlerinde yer almakla birlikte, DP öncesi dönemi tanımlama biçimleri farklılaştığı zaman, vurgunun içeriği de değişmektedir. Türkiye'deki kapitalist gelişmenin niteliklerini öncesi ve sonrasıyla dikkate almayan bir metin, DP dönemini yukarıda belirtilen sınıfsal düzlemde tanımlamakla birlikte, önceki dönemi üstü örtülü bir biçimde de olsa olumlama tehlikesini içinde barındırmaktadır. Bu dönem üzerinde yukarıda sayılan nitelemeler etrafında yaşanan ortaklaşmanın temel sebebi ise, bu dönem hakkındaki bilgi kaynaklarının da ortaklaşmış olmasıdır. Kullanılan kaynaklar, içeriği de büyük ölçüde benzeştirmektedir. Vurgulamak gerekirse, burada, bu yaklaşımın yanlış olduğu söylenmemektedir. Aşağıda açıklanmaya çalışılacağı gibi DP'yi tanımlamakta bizi "yanlış" değil, fakat "eksik" bilgilendirmekte ve bu yüzden de kolayca genellemeler yapılabilecek bir dönem olarak tanımlanmasına yol açmaktadır.

Bütün bunların yanında zaman zaman yeniden tartışılan İdris Küçükömer'in *Düzenin Yabancılaşması* kitabında belirttiği sınıflandırma bulunmaktadır. Küçükömer, Türkiye'nin çeşitli dönemlerinde hâkim olmuş ya da birbiriyle çatışmış politik unsurları, "temsil ettikleri" ve "dayandıkları" kesimleri göz önüne alarak sınıflandırmıştır. O zamana değin sol olarak tanımlananları sağ'da, sağ olarak tanımlananları da sol'da tanımlayarak yerleşik sınıflandırmayı toplumun geniş kesimlerinin desteğini almaları düzleminde yaptığı değerlendirme yoluyla değiştirmiştir. Bu çerçevede konumuz açısından, DP doğucu-islamcı halk cephesi geleneğine dayandığı için sol'da, CHP ise batıcı-laik bürokrasinin temsilcisi olarak sağ'da tanımlanmıştır (Küçükömer, 2006: 72). Küçükömer'in gözden kaçırdığı en temel mesele, parti politikalarıyla toplumsal desteği birbirinden ayırmamak ve partilerin politik anlayışlarının mevzilendiği yerleri belirlerken temsil ettiği sınıfları dikkate almamaktır. Bu yüzden de aslında sınıfsal

olarak iktidar bloğunun çeşitli bileşenlerini temsil eden iki parti arasında suni bir sağ ve sol ayrımına giderek, liberal temsiliyetin çoğunluğu esasına dayalı bir kavramsallaştırma çabasına girmektedir. Bu çaba, en hafifinden, toplumsal muhalefetin popülist bir temele dayanmadan yapılamayacağı gibi bir anlayışı meşrulaştırma çabası içerisinde olacağı için, sorunludur. Toplumsal destek elbette ki önemlidir ama herhangi bir siyasetin kendisini solda tanımlamasının ön koşulu, toplumsal desteğin ne kadarını elde ettiği olmamalıdır.

DP’yi Değil, DP Dönemini İncelemek

Marksizmin tarih yazımına yaptığı en büyük katkı tarihsel aktör olarak ege-menlerin yok saydığı, görmezden geldiği kitleleri, ezilenleri tarihin başköşesine çıkartmak olmuştur. Fakat Türkiye solu, kendi tarihine bakarken bunu neredeyse unutarak, belki de kendi ezilenlerinin mücadelesine de pek güvenmediğinden, elitlerden, büyük siyasetten ibaret bir tarihsel anlatı oluşturmaktadır. Bu anlamda, soldan bakılarak yazılmış bir DP tarihinin başrolü Çiftçiye Topraklandırma Kanunu ve Dörtlülük Takrir’den veya Menderes ve Bayar’dan önce bu dönemde yok sayılan kitlelere verilmelidir. Yukarıda ortaya konan yaklaşımların hepsinde doğruluk payları bulunmakla ve bazıları diğerlerine göre daha yerinde tespitler yapmakla birlikte bu temel meseleyi gözden kaçırmaktadır.

Bunun en temel sebebini DP dönemi hakkındaki bilgilerimizin oluşum sürecinde arayabiliriz. DP ve dönemi hakkında solda hala en çok okunan ve neredeyse ilk kaynak olarak ele alınan çalışma Cem Eroğul’un *Demokrat Parti-Tarihi ve İdeolojisi* isimli kitabıdır. 1968 yılında yayınlanan bu kitap, neredeyse türünün ilk örneğidir. Bu çalışmanın en önemli özelliği hem DP dönemine bu kadar yakın bir tarihte yazılmış olması, hem de günümüze göre oldukça uzak kalmasıdır. Yakın bir tarihte yazılmış olmasının olayların hatırlanması açısından önemi göz ardı edilemez. Fakat yaklaşık 40 sene önce yazılmış bir kitabın günümüzde hala geçerli olması da DP dönemi hakkındaki bilgilerimizin ne düzeyde olduğunu göstermesi açısından anlamlıdır. Bunu söylerken kitabın çok eski bir tarihte yazılmış olması yüzünden bilgilerinin yetersiz olduğunu ima etmiyorum. Aksine, kitap dönem hakkında içerdiği bilgiler açısından hala önemlidir. Fakat teorik olarak ve DP dönemi hakkında özellikle sol kamuoyunda yarattığı algının bugün hala devam ediyor olması burada tartışmaya çalışacağımız sorunu ortaya çıkartmaktadır.

DP döneminin tarihsel bir bakış açısıyla yorumlanmasında, burada adına “algı kırılması” diyeceğimiz bir unsur etkili olmuştur. DP dönemi hakkında bilgilerimizi etkileyen dönemin olgusal olayları dışında bazı kırılma noktaları oluşmuştur. Bunlar dönemin çeşitli bileşenlerini ve dönem boyunca gerçekleşen politik olayların tanımlamalarını, öznel kimliklerin yansımaları bize o dönemde anlaşıldığı biçiminden farklı bir biçimde sunmaktadırlar. Bu dönemin temel kırılma noktası ise 27 Mayıs 1960 darbesi olmuştur. Darbenin gerçekleştirilme retoriği genel olarak DP dönemi üzerindeki algımızı belirlemiştir demek çok yanlış olmayacaktır.

Darbenin gerekçeleri bütün DP döneminin “gerçekten” o şekilde yaşanmış olduğunun bir algısını sunmaktadır. DP döneminin son döneminde yaşanan baskıcı uygulamalar, darbenin etkilediği toplumsal algıda, sanki DP döneminin bütün anlarında yaşanmış gibi bir sonucun genelleştirilmesini doğurmaktadır. 1960 darbesi gibi “sözde ilerici” darbe girişimlerine bir süreliğine bel bağlayan sosyalist hareketin DP dönemini değerlendirme kıstasları da değişmiş ve kitlesel düzlemde algılanması gereken bir dönemi, yalnızca üst politik kurumlar ve uygulamalar düzleminde algılar hale gelmiştir. Aslında Cem Eroğul, kitabın 1998 yılındaki baskısına yazdığı önsözde bu noktayı vurgulamakta ve şunları söylemektedir:

Öte yandan, yıllar getikçe, okura temel bir uyarıda bulunma gereği gitgide artıyor: Kitabı bugün okuyanlar kitaptaki çözümlemelerin Türkiye’nin 1960’lardaki durumunu yansıttığını gözden kaçırmamalıdır. (Eroğul, 1998: 6).

Eroğul, kitabın 1950’lerden daha çok 1960’lar üzerine olduğunun farkındadır aslında ve zaman geçtikçe bunun uyarısını yapmak ihtiyacını hissetmiştir. Fakat politik yönelimin etkilediği tarihsel bakış için, DP dönemi hakkındaki bu bilgiler yeterli ve hala anlamlıdır.

Sol açısından, DP dönemini değerlendirirken sürekli olarak tekrarlanan bir algı biçimi, tarihsel anlatının temelini oluşturmuştur. Bu, yalnızca bir parti olarak DP’yi değerlendirip DP dönemini genel olarak bu algının dışında tutma çabası olarak tanımlanabilir. DP’nin sınıfsal içeriği ve yürüttüğü politikaların değerlendirilmesi elbette önemlidir. Fakat dönemin kitlesel olarak ne anlam ifade ettiği ve DP’nin sınıfsal konumuna rağmen toplumsal kesimlerde ne gibi dönüşümler yaşandığı göz ardı edilebilmektedir. Tarihsel materyalist bir bakış için yalnızca DP’nin değil 27 Mayıs’ın etkisinden soyutlandırılmış bir biçimde dönemin geneline baktığımızda daha anlamlı sonuçlar bulabilmemiz mümkün hale gelecektir. Böyle bir yaklaşımla, 1960’lı yıllardaki toplumsal hareketliliği de yine darbenin etkisinden kurtarmış olacağız.

DP Dönemi ve Toplumsal Hareketlilik

DP dönemi, iktidar bloğunun değişen bileşenlerinin mücadelesi açısından tanımlanabilir ve bu yöndeki açıklamaların birçoğu da tutarlı ve yerinde değerlendirmelerdir. Fakat bu yöndeki çabalar, aynı mücadele sürecinde kitlelerin politik bilinçlerinde yer alan dönüşümleri göz ardı etmemizi, onları DP tarafından “kandırılmış” ve kendi çıkarlarını korumaya yönelik algıdan ve hareketlilikten yoksun bir grup olarak tanımlamamıza yol açmamalıdır. Unutulmamalıdır ki, aynı grup Türkiye’de ilk defa ve sonraki dönemde de uzun bir süre benzeri gerçekleştiremeyecek olan, seçim yoluyla iktidarı değiştirmek gibi bir başarıya imza atacaktır. Dönemin tarihini incelerken belki de en çok dikkat edilmesi gereken nokta, uzun süre politikadan uzak tutulan kitlelerin nasıl olup da iktidarı değiştirebilecek kadar yoğun bir politik faaliyetin unsuru olabildikleri olmalıdır.

İktidar değişikliği hakkında oldukça sık karşılaşılan yorumlardan birisi de as-

linda DP'nin, kitleleri, geleneksel yapıların hâkim olduğu cemaat ilişkilerini kullanarak etkilediği ve bu yüzden de ağaların ve şeyhlerin desteği ile iktidara geldiği yolundadır. Aslında bu durum özellikle 1950 seçimleri için düşünüldüğünde her iki parti için de geçerlidir. Yani partiler oylarını arttırabilmek adına, yerel iktidar güçlerinin etki altına alabileceği kitleleri elde etmek için, bu güçlerle işbirliğine gitmişlerdir. Fakat bu tür geleneksel yapılar aslında özü itibarıyla iktidar ile çok fazla ters düşmemek yönünde davranış geliştirirler. Bu yüzden de, örneğin 1950 seçimlerinde, bu tür ilişkilerin daha yoğun ve katı uygulandığı doğu bölgelerinde CHP kazanacaktır. Aslında, bir anlamda CHP'nin kazandığı yegâne bölgeler geleneksel ilişkilerin hâkim olduğu alanlar olacaktır. Buna rağmen DP ise daha çok, geleneksel olmakla birlikte kapitalist ilişkilerin gelişmeye başladığı ve patronaj ilişkilerini daha farklı boyutta gözlemlenebileceği⁴ görece gelişmiş bölgelerdeki oyları alacaktır. Geleneksel bağların en sık olduğu bölgeler genelde bu ilişki biçiminin sürekliliğinin sağlanması adına, hangi dönem olursa olsun, iktidarı destekleyeceklerdir. Elbette DP de bu ilişkileri kullanmak üzere çalışmalar yapacak ve özellikle tek parti yönetiminin dine karşı takındığı tavırdan rahatsız olan kesimlerin desteğini kendisinde toplamayı başaracaktır. Fakat yalnızca bu yolla DP'nin iktidarı elde ettiğini söylemek eksik bir yoruma yol açabilir. Zira aynı dönemde dinsel söylemi daha yoğun olarak kullanan Millet Partisi, DP kadar etkili olamayacaktır.

1946 yılının başlarında toplumsal huzursuzluk, savaş döneminin ve CHP'nin baskıcı yönetiminin etkisiyle, oldukça artmıştır. Aynı yıl değiştirilen dernekler kanunuyla birlikte sendikal anlamda faaliyet gösteren ve özellikle işçiler arasında örgütlenen sosyalistler de kendi örgütlerini kurmaya çalışmışlardır. Yukarıda bu konudan bahsetmiştik fakat bu huzursuzluk halinin aslında DP'yi oluşturan etkenlerden birisi olabileceğini de burada vurgulamakta fayda vardır. 1946 süreci kısa sürede baskılanacak ve devletin kontrolü altından çıkması mümkün örgütlenmeler bir anlamda devletin çatısı altına alınacaktır. Bu konuda bir spekülasyon yapmaya izin verilirse, denilebilir ki, 1946 süreci bastırılmamış olsaydı halkın hoşnutsuzluğu başka kanallara akabilirdi. Belki de bu konuda tek alternatif DP olmaz, sosyalistler de var olabilirlerdi. Fakat sosyalistlerin bunu başarabilecek düzeyde ne örgütlenmesi ne de direnci bulunmaktaydı. Bu anlamda sosyalistlerin bu dönemde müdahale etme çabalarının yenilgiyle sonuçlandığını söylemek yerinde olacaktır. Yine de burada sosyalistlerin yenilmiş olmasındansa, toplumsal hareketliliğin varlığına dikkat çekmek daha anlamlı olacaktır. Böylelikle toplumsal kesimlerin DP'yi destekleme sürecinde ne gibi amaçları olduğu daha da açıklık kazanır.

Halil İnalçık, bu süreç hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "*Memlekette II. Dünya Harbi'ndeki sıkıntılar, darlıklar dolayısıyla köylü sefalet içindeydi, solcu*

4 Gelişmiş bölgelerde özellikle tarımsal yapılar üzerindeki hâkim unsurlar, tarımsal makineleşmeden, tarım kredilerinden geniş ölçüde faydalanarak ve tarımsal fiyatların saptanması konusunda parlamentoya baskı yaparak kapitalist ilişkiler düzenini kurmuş ve bunun bir sonucu olarak da feodal yapıyı kırarak, kapitalist üretim için yeni insan ilişkilerini ortaya çıkartabilmiştir (Beşikçi, 1969: 410). Doğudaki ağadan farklı olarak da toprağa bağlı hegemonya ilişkileri değil, daha çok kapitalizme özgü ilişkiler geliştirmişlerdir.

harekete karşı bir tedbir olarak DP kuruldu.” (Çaykara, 2005: 86). Bu kadar aşırı bir komploculuğa girmek elbette yanlış olacaktır. Fakat bu bile dönem içerisinde halkın ne kadar yoğun bir hareketlilik içerisinde olduğuna dair ipuçları verebilmektedir bize. Yine benzer bir yorumu da Fikret Başkaya yapmakta ve DP’nin varlığını mevcut toplumsal hareketliliği kontrol etmenin bir yolu olarak görmektedir:

Öyleyse, dünyanın yoksullarının gözünde Moskova’yı bir çekim merkezi olmaktan çıkarmanın yolu, yoksulların yoksulluğunu, isyanı gerektirmeyecek bir ‘düzeyde’ tutmaya, en azından belirli bir ‘düzeyin’ altına inmesini ‘engellemeye’ bağlıydı... (Başkaya, 2004: 347)

Bu konuda yapılan çoğu analiz, işin bu kısmında durmakta ve DP’nin oluşumuyla bunun başarılı olduğunu düşünmektedir. Aslında o kadar da çabuk halledilememiştir bu mesele. Henüz bu dönem hakkındaki bilgilerimiz o kadar sınırlıdır ki, bu kadar yakın olmasına rağmen toplumsal hareketliliğe ilişkin ancak ipuçlarını yakalayabiliyoruz. Sınırlı bulguların ışığında da olsa, Savran’ın 1950 seçimlerine ilişkin söylediği “*Halk ‘ayağa’ kalkmamıştır; olsa olsa oturduğu yerden bu düzenli nöbet değişimini alkışlamıştır!*” sözünün kolaylıkla dile getirilemeyeceğini söyleyebiliriz. Halkın oturup yalnızca alkışladığı aslında varolan bilgiler ışığında anlamlı bir yorumlama gibi gözüküyor olabilir. Fakat biraz daha işin içine girildiği zaman bu durumun aslında alkışlamaktan biraz daha öteye geçtiği ve hatta zaman zaman dönüşümün bizzat öznesi olan bir kitlesel varlık gösterdiklerini söylemek mümkündür. DP politikalarının bu türden bir yönelimi, temsil ettiği sınıfın mantığı açısından yansıtamayacağı yönündeki çıkarım, aynı zamanda kitlesel politika veya hareketlilik konusunda da bir umutsuzluğu yansıtmaktadır. Bu bakışa göre aslında örgütün, kurumun, partinin olmadığı, engellendiği, görünmez olduğu dönemlerde toplumsal mücadele de yoktur. Toplumsal mücadelenin bazı zamanlarda bütün bu kurumsal yapıların varlığı şartına bağlı olmadan işleyebileceği düşüncesi göz ardı edilmektedir.

Halkın yalnızca DP’nin hegemonyasında yönlendirilmediği, zaman zaman kendiliğinden hareketlere kalkıştığının ilk örneğini Isparta’nın Baladız köyünde gözlemlemek mümkündür. Aslında oldukça bilinen bir olgunun bu kadar gözden kaçırılabilmesi de ilginçtir. Ruhi Su’nun bestelediği ve 1950’lerin ortalarında hapisanedeiken onun yüzünden işkence gördüğü “Baladız Destanı”na⁵ konu olaylar 1946 yılının yaz aylarında geçmektedir. Cumhuriyet gazetesinde, konu ile ilgili yürütülen davanın haberinde, olay şu şekilde anlatılmaktadır:

Bundan beş ay kadar evvel, Baladız köyünde halk tarafından linç edilen Isparta zenginlerinden Abdullah Demiralayın ölümüne aid davanın görüşülmesi-

5 Şiir şöyledir: *Bin dokuz yüz kırk altının yazında / Baladız’ın harmanları savrulur / Demiralay toprağında tozunda / Ecel gelmiş kuşlar gibi çevrilir / Haciz geldi ocakları bozuyor / Kimi vergi kimi sorgu yazıyor / Can dayanmaz kul canından beziyor / Böyle olursa demir kalmaz sivrilir / Sulh olalım dediler de olmadı / Beyde insaf kulda sabır kalmadı / Haber gitti jandarmalar gelmedi / Kara toprak bey kanıyla yoğrulur.* Bu şiir yüzünden Ruhi Su’nun işkence gördüğü bilgisi için bkz. <http://www.ruhisu.org.tr>. Aynı zamanda Edip Akbayram 2002 yılında yayınlanan 33’üncü isimli albümünde “Baladız Ağdı” isimliyle bu şarkıyı söylemiştir.

ne, Isparta Ağırceza Mahkemesinde devam edilmiştir. Kendisine borçlu olan ve borçlarını ödemiye köylüler tarafından, başı taşla ezilerek öldürülen Abdullah Demiralay, aynı zamanda Isparta Demokrat Parti ilçe başkanı olduğu için, dava muhitte büyük bir alaka uyandırmıştır. (Cumhuriyet, 18 Ocak 1947).

Bu meseleye ilk dikkatimi çeken Fakir Baykurt'un anıları olmuştur. Baykurt, bu dönemdeki gelişmeleri, kentli ve köylü hâkim sınıfların yönetimle kurduğu ilişkileri anlatırken arada bu olaydan da bahsetmekte ve sanki köylülerin artık bilinçlendiği ve isyana benzer davranışlar gösterdiklerini söylemektedir.

Köylerde beyli düzen sürdükçe yarın işimiz zor olacak. Şimdiden kaygı çekiyorum. Her yerde adamları, Meclis'te milletvekilleri var. Bakanlığı, hükümeti baskı altında tutuyorlar. Tutuyorlar amenna! Ama karınca da kanatlanıyor. Canına tak diyen Baladız köylüleri, Abdullah Demiralay ağayı, başını taşla ezerek öldürdü. Destanı beş kuruş. (Baykurt, 1999: 148).

Burada da açıkça görülebildiği gibi, yapılanlar ne CHP'li yönetimden duyulan hoşnutsuzluk sebebiyle arkasına DP'yi alan "bilinçsiz" köylülerin yaptığı taşkınlıklar, ne de bireysel kahramanlık veya çılgınlık olarak adlandırılabilir. Demiralay ailesi, Isparta'nın en önde gelen ailelerinden birisidir ve hem CHP hem de DP döneminde devletle çok yakın ilişkileri vardır. Davada, tutuklu olarak 36 kişi yargılanmaktadır. Bu da olayın toplu bir girişim olduğunu kanıtlamaktadır. Ne yazık ki, dönemin gazetelerinden bu davanın sonucunu veya olayın daha ayrıntılı bir anlatımını bulmak mümkün olmadı. Fakat basında yer almadı diye bu ve benzeri olayların olmadığını söylemek de mümkün değildir. Örneğin buna benzer fakat şu ana kadar başka kaynaklar yardımıyla doğrulanamamış olan bir başka örnek de *TİİKP Davası-Savunma* kitabında anlatılmaktadır.

İşçi sınıfı hızla teşkilatlanmaya başladı. Devrimci sendikalar kuruldu. 20 Haziran 1946'da kurulan Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi birkaç ay içinde 10 bin üye kaydetti. Faşizme karşı kitleleri birleştirmeye ve teşkilatlandırmaya çalıştı. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde toprak ve hürriyet isteyen köylüler toprakları işgal ettiler. Ağaların topraklarını aralarında paylaştılar. Bu mücadelelerin en önemlisi Denizli'de oldu. 100 bin dönümlük Adacabir çiftliğine ortakçı köylüler el koydular. Çeşmebaşı, Dönemenli, Ada, Aptal, Cabir, Döşeme, Küçükada ve Halasbaşı köylüleri toprağı bölüştüler. (TİİKP Davası-Savunma, 1992: 216-217).

Kaynağın çok güvenilir olmaması olayın gerçekten olup olmadığına ilişkin kuşku arttırmaktadır. Fakat işgal edilen toprakların bu kadar detaylı isimlerini ve miktarını vermesi olayın takip edilebilir olduğunu da göstermektedir. Çeşitli Bulgar ve Sovyet kaynaklarında da buna benzer bazı bilgiler görebilmek mümkündür.⁶

6 Örneğin Türk edebiyatı üzerine yazan Bulgar edebiyat tarihçilerinin çalışmalarında Fahri Erdinç'in *Ali'nin Biri* isimli romanı anlatılırken şunlar söylenmektedir: "F. Erdinç Alinin Biri eserinin konusunu 1947-1951 seneleri arasında Anadolu'da vuku bulan köylü ayaklanmalarından almıştır. Bu senelerde Anadolu'da kapitalizmin köylüler üzerinde gitgide artan baskısı neticesinde, toprak yetersizliği sosyal bir felaket halini alarak köylü tabakalarını harekete geçirmiştir. Köylüler arasında toprak kavgasına yol açmış, Anadolu'da birçok düzensiz ayaklanmalara sebep olmuştur." (Tatarlı ve Mollof, 1969: 251).

1960’larda politik örgütsel yönelimli toprak işgallerinin varlığı bilinmektedir (bkz. Babuş, 2004; Gürel, 2008). Örgütün veya sosyalist bir yönelimin olmadığı hallerde, ya da daha iyimser bir biçimde olup olmadığını tam olarak bilmeden, gerçekleşen bu türden hareketlerin varlığını ya da içeriğini yok saymak ise mümkün değildir.

DP dönemi söz konusu olduğunda toplumsal hareketlilik açısından değerlendirilmeye alınması gereken en önemli unsurlardan bir diğeri de “oy kullanmak”tır. 14 Mayıs 1950 seçimlerinde Türkiye’de ilk defa seçimle yönetim değişmiştir. Bu bile tek başına önem verilmesi gereken bir tespittir aslında. Fakat seçimlerin bugün için ne anlam taşıdığına değil, o dönemde ne gibi bir anlamı olduğuna bakıldığında, oy kullanma davranışının ne kadar “devrimci” bir mücadele biçimi olabileceği üzerinde düşünmek gerekmektedir.

1960 ve 1970’lerde meclis dışındaki politik faaliyet alanlarının daha ön plana çıkması ve 1980 sonrasında ise bir çeşit apolitizasyon aracı olarak seçimlerin kullanılması, sol kamuoyunda seçimlere yönelik algının, 1946–1960 dönemine göre, farklılaşmasını getirmiştir. Seçimler, “burjuvazinin demokrasibilik oyunu” içerisinde ezilenlerin politika dışına itilmesinin aracı olarak değerlendirilmiştir. Fakat özellikle 1946–1950 süreci düşünüldüğünde, kitleler açısından seçimlere katılım temel bir politik mücadele biçimi olarak görülmelidir. Olaylı geçen 1946 seçimleri, DP’nin, seçimlerin ve oyun “kutsallığı” üzerinden propaganda yapmasına ve halkın oylarını koruması için ne gerekiyorsa yapmasına yönelik bir anlayışın yerleşmesine yol açmıştır. 1946 seçimlerinden önce halkın büyük kesimi seçimlere katılmamaktaydı. Zaten iki dereceli yapılan seçimlerde her bölgenin önde gelen kişileri ikinci seçmen olarak belirlenip çoğunluk adına seçimlere gitmekteydi. Bu halde bile tek parti döneminde seçimlere katılım düzeyi çok düşüktür. 1946 seçimleri, ilk defa halkın oy kullanmayı öğrendiği seçim olarak da tanımlanabilir. Önceki dönemde bu türden bir mekanizmanın varlığından çok da haberdar olmayan kitleler, DP propagandalarının da etkisiyle, seçimin dönüştürücü bir etkide bulunabileceğine yönelik bir bilince kavuşmuşlardır. O yüzden ki 1946 sonrasında “oy vermek”, daha önceki katılım mekanizmalarının sınırlılıkları düşünüldüğünde, halkın gözünde oldukça “devrimci” bir yöntem olarak görülmekteydi. DP propagandalarında bu meselenin nasıl tanımlandığını yine İhsan Yurdoğlu’nun konuşmalarında gözlemlemek mümkündür:

Elimizde atom silahı var. Bu silah bir zarf parçası içine sıkışmış bir rey pusulasıdır. Bunu kullandığımız zaman, silahlı kuvvetlere, hazineye ve idare amirlerine dayanan Halk Partisi ve zümre zihniyeti bir anda tarihe ve maziye karışacak, gelecek genel seçim, Yakın Doğuda sürprizlerle dolu yeni bir devrin açılmasına sahne olacaktır. Bizi hiçbir tehdit yıldıramaz. Dumlupınar’da, istiklalimizi nasıl müdafaa ettikse; rey haklarımızı da aynı kat’iyetle, azimle ve imanla koruyacağız. (Yurdoğlu, 1948: 23)

Zaten bir süreden beri belirli bir hareketlilik ve huzursuzluk gösteren kitleleri, seçim yoluyla iktidarı değiştirebileceklerine inandırmak ve sakinleştirmek olarak da nitelendirilebilecek olan bu söylem, o dönem içerisinde gerçekten büyük bir etki

yapmıştır. Toplumun politikanın her türlü araçlarından uzaklaştırılmış kesimleri düşünüldüğünde, kendilerinin değiştirmek için katılımlarına açılmış bir alanın heyecanını hissettiklerini anlamak çok zor olmamalıdır. 1947 yılının muhtarlık seçimlerinde gerçekleşen bir olay, seçimlerin halk tarafından ne kadar “ciddiyetle” ele alındığını da ortaya koyacaktır.

Mersin’in Aslanköy köyünde 1947 yılı muhtarlık seçimlerinde, eski muhtara karşı köy halkı, muhtarın seçimlere hile karıştırdığı gerekçesiyle ayaklanır ve seçim sandığını ellerine geçirirler. Jandarmanın gelmesine rağmen sandığı teslim etmezler ve jandarma ile köylüler arasında arbeye yaşanır. Sonuçta bütün köy, 92’si sanık ve 100’ü şahit olmak üzere, davalık olurlar (Cumhuriyet, 4 Eylül 1947). Dava Konya’da görülür ve Konya halkı gelenleri evlerinde misafir ederek dayanışma örneği sergilerler. Davayı, başta İstanbul il başkanı Kenan Öner olmak üzere, DP’li avukatlar üstlenir ve gündemin en önemli meselesi olarak DP’nin propagandalarına destek olur. Seçimlerin önemine ilişkin bir başka veri de DP’nin iktidara geldiği 14 Mayıs 1950 seçimleriyle ilgilidir. Seçimlerin olacağı gün, Zonguldak’ta binlerce işçi yalnızca oy vermek için işlerine gitmemiştir. Bu durum, Cumhuriyet dönemi Türkiye’sindeki “ilk politik grev” olarak da tanımlanmaktadır (STMA, 1988: 1938).

İşçi hareketliliği açısından da benzer olguları bulabilmek mümkündür. Özellikle İstanbul İşçi Sendikaları Birliği’nin öncülüğünde, DP iktidarı boyunca çeşitli izinli veya izinsiz miting ve gösteri düzenlenmiştir. Sendikaların birçoğunda etkili olmaya çalışan DP’nin müdahalesi dışında 20 Nisan 1952’de İstanbul tekstil işçilerinin izinsiz miting yapmaya çalışması ve İzmir temizlik işçilerinin grev teşebbüsünde bulunduğu anlaşılmaktadır (STMA, 1988: 1943). Yine İzmir’de özel bir cam fabrikasında işçilerin 1 Mayıs’ta grev yapmak yönünde girişimlerde bulunduğuyla ilişkin haberlere de gazetelerde rastlamak mümkündür (Akşam Postası, 2 Mayıs 1951).

İstanbul Tekstil Sendikası işçilerinin yapmaya çalıştığı miting o dönemin önemli vakalarından birisi haline gelmiştir. Binlerce işçinin miting yapmak üzere İstanbul’a gelmeye çalışması ve valiliğin mitingi iptal etmesi üzerine TBMM’de bu konu hakkında açıklama yapılması istemiyle verilen bir soru önergesinde olay genişçe tartışılacaktır. Kırşehir milletvekili Halil Sezai Erkut’un verdiği soru önergesini hükümet adına cevaplandıran Samet Ağaoğlu, mitinge katılacak olan işçiler hakkında şunları söylemektedir:

Şimdi arkadaşlar, miting tertip etmek üzere toplanmış olan işçilerimizin bir kısmının miting yasak edildiği takdirde nelere tevessül edeceklerini, neler yapmayı düşündüklerini gösteren bir kararları vardır ki, size ondan üç fıkra okuyacağım: Gözü pek, kolu kuvvetli yüz işçi seçilecek, bunlar, Taksim Meydanında, polis, toplanmalarına mâni olduğu zaman, göğüsleri ile polisi itecekler ve arkalarından açılmış olan gediklerden işçiler meydana girecekler. Polis, her hangi bir işçiye tevkif ettiği zaman yüzerlik, ellilerlik kütleler halinde karakolların önüne gidecekler, güürültü patırdı yapacaklar, arkadaşlarımız haksız tevkif edildiler, döğülüyorlar diye feryat edeceklerdir! (TBMM Tutanak Dergisi, 1952, C. 15: 99)

Yine aynı görüşmede, işçilerin duvarlara mitinge çağrı için astığı bildirilerden cümleler okuyan Ağaoğlu, asıl korkusunun ne olduğunu devamında şöyle dile getirmektedir:

Şimdi arkadaşlar, miting dolayısıyla duvarlara yapıştırılmış ve indirilmiş olan beyannameden de satırlar okuyacağım: [...] “kanun[un] bize bahşettiği hakları ver[me]mekte ısrar eden türlü kaçamak yollarla alıştığı fahiş kazancı yine sırtımızdan çıkarmak isteyenlere daha fazla göz yumamayız.” İşte arkadaşlar, bu satırlar okunduktan sonra haklı olarak soruyoruz: Nereye gidiyoruz? Sınıf mücadelesine mi gideceğiz? (TBMM Tutanak Dergisi, 1952, C. 15: 99-100)

Bu dönemde gerçekleşen işçi hareketliliği hakkında oldukça büyük bir boşluk bulunmaktadır. DP döneminde önceki yıllarda var olmayan Türk-İş gibi bir sendikal yapının varlığına karşın, sendikal yaşamın sanki yalnızca DP’nin yönlendireciliğinde hareket edebildiği düşünülmektedir. 1960 sonrası DİSK’i kuran ve Türk-İş’ten kopan işçilerin 1950’ler boyunca nasıl davrandıkları, DİSK’i oluşturmak için gerekli politik bilinci nasıl oluşturdıkları pek fazla dikkate alınmamaktadır. Hem basının genel haber anlayışı hem de dönemin genel anti-komünist atmosferi, aslında var olan sınıfsal hareketliliğin bilgisine ulaşmamızı engellemektedir. Örneğin mahkeme kayıtları veya jandarma, emniyet kayıtları gibi arşiv olanakları bugün kullanılabilir durumda olsa, bu dönem için özellikle işçilere yönelik oldukça fazla bilgiye ulaşabileceğimizi söyleyebiliriz.

DP döneminde gerçekleşen bu olgular genelde dönemi konu alan çalışmalarda yer almamaktadır. Zira Berktaş’ın da dile getirdiği gibi, genel olarak sol literatürde “*her türlü reform sadece bir aldatma olarak algılanmış, halkın mücadelesinin bir türevi olma yönü kaale alınmamıştır.*” (Berktaş, Haziran 1988: 39). Fakat burada yalnızca ipuçlarını gösterebildiğimiz bu mücadelelerin tanımlanması ve tarihsel anlatının içerisine dâhil edilmesi çok önemlidir. Çünkü kitleler aslında ilk defa bu dönemde politik faaliyet biçimlerine aşina olmuş ve ister beğenelim ister beğenmeyelim, DP aracılığıyla politik olma bilincine erişmişlerdir. Çeşitli kaynaklarda bu durum özellikle vurgulanmaktadır. Örneğin Karpat, bu politik mücadele sürecinde köylülerin kendilerine güvenlerinin arttığından bahsetmektedir (Karpat, 2004: 158). Yine bir başka çalışmada Başkaya “1950’de DP’nin iktidarıyla, yüzyılların her türlü devlet baskısından bezmiş halk kitlelerinde ilk defa sosyal süreci ‘etkiledikleri’ ve ‘etkileyebilecekleri’ umudu uyanmıştı” (Başkaya, 2001: 194) diyerek, mücadelenin sosyalist örgütlenmeler açısından yenilgiyle sonuçlanmasının yarattığı umutsuzluğun, kitlelerin varlığıyla umuda dönüştürülebileceğini vurgulamıştır.

Aslında solun içerisinde bu yaklaşıma yakın duran kimseler de vardır. Fakat, döneme ilişkin genel algı kırılmasının yarattığı yanılsama bu kaynakların yeniden değerlendirilmesinin bile önüne geçebilmektedir zaman zaman. Uzunca bir alıntı yaparak, Behice Boran’ın bu konudaki sözlerini aktarmak, gerçek durumu Marksist bakışla algılamak bakımından, anlamlı olacaktır:

Bununla beraber, 1945–60 arasındaki çok partili demokrasi denemesi [...] yararlı olmadı değil. Temel sosyal, ekonomik meselelere inmek, bunları ve güdülen iç ve dış politikayı sınıf münasebetleri açısından incelemek, eleştirmek mümkün değildi. Sola, emekçi sınıfların hak ve hürriyetlerinin savunulmasına karşı baskı hiç gevşemedi, ama iktidar, hükümet, «büyüklerimiz» tenkit edilemez, önünde sadece boyun eğilir varlıklar olmaktan bu devrede çıktı. Bir tenkit ve muhalefet alışkanlığı, geleneği oluşmaya başladı. Burjuva sınıfının ideolojisi sınırları içinde ve egemen sınıfların hak ve hürriyetlerine münhasır kalmak şartıyla da olsa, çok partili demokratik rejimin politik ve parlamenter kuralları, muhalefetin iktidarı tenkit, denetleme ve ona karşı koyma hakları bu devrede enine boyuna tartışıldı, savunuldu. [...] Çok önemli bir nokta da, bu dönemde Türk halkının oy hakkına sahip çıkması ve C.H.P. nin hesaplarını altüst ederek sandık başlarına çığ gibi bir akışla D.P. yi iktidara getirdiydi. [...] 1950 seçimlerinin sonucu, D.P. nin iktidarı kazanmış olmasından çok C.H.P. nin iktidardan halkın oyu ile düşmüş olması açısından önemlidir. Bu, halk kitlelerinin politik bilinçlenmesinin ilk etkin belirtisi, otoriter, tepeden inme devlet şekline karşı ilk direnişiydi. Halk kitleleri henüz kendi sınıf mensubiyetinin bilincine varamamıştı. Halkın farkında olduğu şey kendisini ezen, horlayan, ağız açtırmayan devletin somut temsilcisi olarak gördüğü yönetici tabaka ile kendi arasındaki mesafe, bölünmeydi. Bu durumda halk D.P.'yi otoriter devletin ve imtiyazlı bürokrasinin temsilcisi olarak gördüğü C.H.P. ye karşıt, kendinden yana bir parti olarak benimsemişti. İşte 1950 seçimlerine bu açıdan bakıldığı zamandır ki bunun sonucu bir politik devrim niteliğinde, Türkiye'nin politik hayatında bir sıçrama olarak görünür. «C.H.P. ne de olsa devrimci, halkçı geleneği olan bir parti, D.P. ise düpedüz komprador burjuvazinin partisiydi, nasıl olur da 1950 seçimleri halkın devrimci bir davranışı sayılır?» diye düşünmek olayı yanlış değerlendirmek, anlamını kavramamak demektir. (Boran, 1968: 43–44).

Asıl aranması gereken DP dönemindeki kitlesel hareketliliği ve bunun sınıfsal özünü anlamlandırabilmek olmalıdır. Fakat buna yönelik bir çaba yerine yalnızca DP'nin savunduğu sınıfsal konum tanımlanarak aslında Küçükömer'in yaptığı gibi bir sınıflandırmayı haklı çıkaran bir bakış yaratılmaktadır. Küçükömer, DP'nin topladığı destek ve dayandığı kesimlerin niceliği üzerinden bir sınıflandırma yaparken, DP dönemine soldan bakışlar ise bunu yine DP üzerinden ve DP'nin sınıfsal olarak temsil ettikleri üzerinden yapmaktadır. Bu ikisini de ortadan kaldırdığımızda elimizde tam olarak ne olduğu her iki kesim tarafından da açıkça tartışılmayan, politik olma becerisine kavuşan bir halk kitlesi kalmaktadır. Yalnızca DP'nin sınıfsal konumu üzerinden yapılan açıklamalarla, halkın, ezilenlerin, köylülerin neden DP'ye oy verdiğini açıklıyor gibi görünsek de, aslında halkta kendiliğinden ve çoğu zaman DP'ye rağmen gelişen politik katılımın kanallarını görememiş oluruz.

DP dönemi aslında, sonraki dönemlerde sonuçları görülebilecek olan politik bilinçlenme sürecinin köklerinin de aranabileceği bir alandır. DP dönemini elit merkezli değil, büyük bir kitlesel dönüşümün yaşandığı süreç olarak değerlendir-

diğimiz zaman, 1960’larda iktidara yönelik politik faaliyet gösteren “bilinçli” kitlelerin nasıl olup da “bir anda” ortaya çıktığını anlamak daha mümkün hale gelmektedir. Dönemin başında yaklaşık yüzde yetmiş beşi hala köylü olan bir halkın aktif politik hayatla ilk defa karşı karşıya gelişleri bu dönemde, büyük oranda DP aracılığıyla olacaktır. Hem muhalefet yıllarında DP’yi destekleyenlerin, hem de DP’nin giderek baskıları arttırdığı dönemde ona karşı politika yapmaya başlayanların mirası yeterli düzeyde tanımlandığında, 1960’ların toplumsal hareketliliğini anlamlandırabilmek için 27 Mayıs 1960 darbesinden daha açıklayıcı bir araç elde etmiş olacağız. Eğer DP döneminin toplumsal hareketliliği tarihsel analize dâhil edilmezse 1960’ların miladı olarak elimizde yalnızca darbenin ve yeni anayasasının açtığı imkânlar kalacaktır. Böylelikle, bir anlamda “bonapartist” olarak nitelendirilebilecek olan bir müdahale biçimi, sol açısından devrimci güçlerin gelişiminde önemli bir unsur olarak teorik ve pratik politikaların odağına yerleşmiştir. 27 Mayıs 1960 darbesi bu anlamda bir kesim açısından “ilerici” bir yorumun odağına yerleştirilmiş ve 1970’lerin başına kadar sürecek devrim stratejileri kavgalarını belirlemiştir. 27 Mayıs yerine DP dönemindeki ezilen kentli ve köylü kitlelerinin politikleşme süreçleri dikkate alınmış olsaydı, 1960’lardaki politik hareketliliğin kökenini, darbe gibi, ezilenlerin iradesi dışında ve onlara rağmen gerçekleşmiş bir oluşuma bağlanmak gibi bir yöne savrulma gerçekleşmeyebilirdi.

Sonuç olarak denilebilir ki, 1945–1960 döneminin toplumsal hareketliliği ve kitlesel bilinçlenme süreçleri dikkate alınmadan yapılan 1960’ların analizi oldukça eksik kalacaktır. 1960’tan hemen sonra yoğun işçi ve köylü eylemlilikleri 1950’ler olmadan anlaşılamaz. 1950’ler boyunca ezilen köylü ve kentli kesimler, şu ya da bu biçimde, DP ile veya DP’ye rağmen politik bir yapıyı geliştirebilme becerisine sahip olmuşlardır. Yukarıda ipuçlarını vermeye çalıştığımız bu toplumsal hareketlilik, DP döneminin sol açısından “kayıp” yıllar olduğunun değil, henüz incelenmemiş ve üzerinde yetirince durulmamış “eksik” yıllar olduğunu ortaya koymaktadır. Unutulmamalıdır ki, 1960’lı yılların devrimci gençleri, 1950’li yıllarda politik olma becerisine kavuşan kentli ve köylü kitlelerin çocuklarıdır. ■